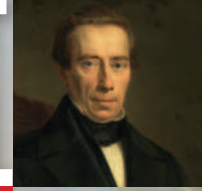

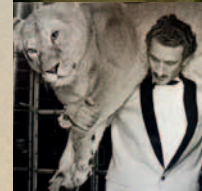
Helmonds HEEM

Kwartaalblad
Heemkondekring
Helmont

ZOMER 2023
€ 3,25

61

Stamboomonderzoek
Een Metzelaar op de Weg op den Heuvel
Jos Uyterlinde
Heeft Helmond ook een slavernijverleden?
Thorbecke feestelijk onthaald in Helmond

colofon

HEEMKUNDEKRING HELMOND

Inlichtingen:

E: info@heemkundekringhelmond.nl

Heemkamer:

Pastoor van Leeuwenstraat 23,
5701 JS Helmond
T: 0492 - 330342

Website:

www.heemkundekringhelmond.nl

BESTUUR

Voorzitter: Ton Janssens

T: 0492 - 522925

Secretaris: Dorethé van Dijk

T: 0492 - 474745

Penningmeester: Frans 't Sas

T: 0492 - 520945

Bestuurslid en P.R.: Gerry van Liempt

T: 0492 - 554233

Bestuurslid: Thea van Stokkum

LIDMAATSCHAP

Kringlidmaatschap incl. abonnement: € 25,-
Rekening Rabobank NL10RABO0123855004
t.n.u. Heemkundekring Helmond

HELMONDS HEEM

Redactie: Jolanda Bakker, Henk Roosenboom,
Martin van Veghel en Marinus van den Elsen

E: redactie@heemkundekringhelmond.nl

Vormgeving/layout: Marinus van den Elsen

Druk: Laumé reclame-drukkerij

ISSN 1389-9937

Vergendkosten: binnenland 10 euro en buitenland
15 euro per jaar. Alleen voor leden die niet in de directe
omgeving van Helmond wonen.

Omslag voorzijde: Ansichtkaart van de Weg op den
Heuvel met het Kantongerecht en Hotel de Bruxelles.
(Collectie: RHCe)

Omslag achterzijde: Tegeltabelau in de Dijksestraat.
Met Fátima wordt Maria bedoeld die in 1917 zes keer
verschenen zou zijn aan de drie herderskinderen.
(foto: Marinus van den Elsen)

INHOUD

Van de redactie	3
Van het bestuur	4
75-jarig jubileum	6
Korte berichten	8
Stamboonderzoek	10
Een Metzelaar op de Weg op den Heuvel	14
Jos Uyterlinde	19
Heeft Helmond ook een slavernijverleden?	23
Thorbecke feestelijk onthaald in Helmond	28
Begunstigers	35

Van de redactie

Dat stamboomonderzoek ons kan leiden naar verre landen blijkt wel uit het onderzoek naar een onbekende grootvader. De ongehuwde Wilhelmina van den Boogaard, naaister van beroep, wordt in 1914 onverhoopt zwanger van de zoon des huizes van een rijke Helmondse familie. Tenminste, zo luidt het verhaal van de nazaten. Onderzoek leidt ons naar een moord in Batavia en de dubieuze lotgevallen van de neven. Het advies aan de familie is dan ook dat enkel DNA-onderzoek definitief uitsluitsel kan geven.

Iemand, die vijfenveertig jaren uit Helmond is weggeweest, zal de Weg op den Heuvel van vroeger niet meer als zodanig herkennen. De schrijver van het artikel 'Een Metzelaar op de Weg op den Heuvel' herinnert zich de straat uit zijn jeugd en beschrijft de markante gebouwen die er gestaan hebben. Het Helmonds kantongerecht is in 1908 gebouwd door de architect W.C. Metzelaar, hoofdengineer der gevangenissen en gerechtsgebouwen. In dit artikel wordt ingegaan op de totstandkoming van het gebouw en worden de ontwerpen van W.C. Metzelaar besproken.

De stad Helmond is geen onbekende in de circuswereld. Dit blijkt wel uit het feit dat er heden te dagen nog een leeuwentemmer is neergestreken in onze contreien. De 87-jarige Jos Uyterlinde, ook wel de koning der dieren genoemd, woont sinds 2012 in Helmond en heeft evenals de Helmondse leeuwentemmer Carlo Stevens een roemrijk verleden. Als zoon van een Rotterdamse aannemer maakte

Jos Uyterlinde furore in de circuswereld. In het kort wordt de carrière van deze 'living legend' beschreven als hommage aan deze beroemde stadsgenoot.

Zoals zoveel steden heeft ook Helmond een verbintenis met een slavernijverleden. De katoenindustrie betrok zijn grondstoffen onder andere uit Amerikaanse- en Surinaamse plantages, waar in het verleden tot slaaf gemaakte mensen te werk werden gesteld. Ook de katoenindustrie in Helmond maakt gebruik van goedkope arbeidskrachten en is onderdeel van dit systeem. In een serie van drie artikelen over dit onderwerp wordt in dit eerste artikel de vraag 'Heeft Helmond ook een slavernijverleden?' besproken.

De spoorlijn in Helmond werd in 1865 officieel geopend door de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken, Johan Thorbecke. De Helmondse spoorlijn maakte deel uit van tien zogenaamde staatslijnen, die – via een ruime omweg – zoveel mogelijk steden met elkaar verbond. De spoorbrug over de Zuid-Willemsvaart vormde het sluitstuk van het tracé dat van Breda naar Venlo en vervolgens naar Maastricht liep. In het artikel komen verschillende aspecten aan de orde, zoals de onteigening van de percelen, de feestelijkheden, de spoorbrug en het stationsgebouw. «

Ons volgend kwartaalblad verschijnt op 1 september 2023. Kopij kunt u tot 1 augustus zenden aan ons vaste adres redactie@heemkundekringhelfmont.nl De redactie is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich het recht voor stukken te weigeren, in te korten of aan te passen.

Van het bestuur

De jaarvergadering op 4 april vond ditmaal voor het eerst plaats in het Jan Visser Museum. Er waren bijna 70 leden aanwezig die met belangstelling luisterden naar de verantwoording van het bestuur over de activiteiten van het jaar 2022. Ook enkele werkgroepen deden verslag van hun werkzaamheden en hoopten op deze manier leden te werven om zich bij hen aan te sluiten want het moet gezegd, we kunnen nog heel veel vrijwilligers gebruiken voor allerlei zaken. We zijn vooral dringend op zoek naar een nieuwe penningmeester dus mocht er iemand zijn die deze taak op zich wil nemen meldt dit dan bij het bestuur. Over vrijwilligers gesproken, die van het museum zorgden met veel verve voor de koffie met cake en later op de avond voor een hapje en drankje.

Zoals al eerder gezegd gaan we voortaan meer activiteiten van de heemkundekring in het Jan Visser Museum organiseren omdat we in Het Bakken hiervoor te weinig plaats hebben. Ook is de bereikbaarheid van de grote zaal op de bovenverdieping voor mensen die niet zo goed ter been zijn

heel moeilijk. Tel hierbij de uitstekende verzorging van de vrijwilligers van het museum nog bij op dan is het begrijpelijk dat de keuze van het bestuur voor deze locatie was niet zo moeilijk was.

Ook het 75-jarig jubileum van onze heemkundekring hebben we op 24 mei gevierd in het museum en hebben we er hopelijk met zijn allen van genoten. Op het moment dat dit stukje geschreven wordt, is het nog april met helaas nog steeds geen lekker zomerweer en duimen we voor een mooie dag zodat alle geplande activiteiten zonder bezwaar in de openlucht hebben kunnen plaatsvinden. Verder in dit heemblad zijn een aantal foto's gepubliceerd van deze dag.

Het bestuur van de heemkundekring wenst iedereen een mooie zomer toe. Wat de plannen ook zijn ga er volop van genieten. Hou er wel rekening mee dat de heemkamer gedurende de zomervakantie enkele weken gesloten zal zijn. Op onze website staat vermeld wanneer we dicht zijn, naast allerlei andere berichten over onze activiteiten. «

Onze Heemkamer

Elke donderdag bent u welkom op onze heemlocaties in het stadshobbycentrum Het Bakken, Pastoor van Leeuwenstraat 23, 5701 JS Helmond. Van 10.00 tot 12.00 uur is de genealogiekamer geopend, voor ieder die belangstelling heeft voor zijn voorouders en daar onderzoek naar wil doen.

's Morgens van 10.00 tot 12.00 uur is de heemkamer toegankelijk voor leden. 's Middags van 14.00 tot 16.00 uur en elke tweede dinsdagavond van de maand van 19.00 tot 21.00 uur voor iedere geïnteresseerde. **Let op!** Tijdens de zomervakantie zal de heemkamer enkele weken gesloten zijn. Raadpleeg hiervoor de website. «

De bibliotheek

Wilt u meer weten over een heemkundig onderwerp of bent u bezig met onderzoek? Raadpleeg dan onze goed gesorteerde bibliotheek tijdens de openstellingsuren van de Heemkamer. Onze bibliothecarissen staan op donderdagmiddag voor u klaar. Het uitgebreid boekenbestand kunt u tevens inzien op de website www.heemkundekringhelmont.nl, kies 'Collecties', kies 'Boekenbestand'.

Door schenkingen komt het voor dat de Heemkundekring Helmont interessante boeken over onze stad en streek dubbel heeft. Deze tweedehands boeken worden tegen een 'heemprijsje' verkocht aan onze leden en belangstellenden. Met uw bijdrage steunt u onze vereniging. «

Agenda

Voor lezingen, excursies en overige activiteiten ontvangt u géén afzonderlijke uitnodigingen. Houdt daarom de **Nieuwsbrief** van de Heemkundekring in het oog. Deze wordt per e-mail verzonden, wat tijd- en kostenbesparend is. Zo blijft u op de hoogte van alles wat de Heemkundekring Helmont organiseert. «

Hartelijk dank Hans Vogels

De vorige editie van Helmonds Heem was het laatste nummer waar Hans Vogels als redactielid zijn medewerking aan verleende. Hans vond het tijd worden om, na meer dan vijftig keer Helmonds Heem, ruimte te maken voor een opvolger. Maar dat stelde het bestuur van Heemkundekring Helmont voor een probleem. Want redactieleden met de capaciteiten van Hans Vogels liggen niet voor het oprapen. Gelukkig heeft het bestuur Martin van Veghel en Henk Roosenboom bereid gevonden om het redactieteam te komen versterken.

Hans kwam eigenlijk per toeval in contact met de Heemkundekring Helmont en de redactie van Helmonds Heem. Jarenlang was hij namelijk verantwoordelijk voor de periodieke uitgave van de Helmondse postzegelvereniging. De bijdragen die hij daarvoor schreef, hadden vaak met streekgebonden geschiedenis te maken. En zo belandde een artikel van zijn hand in Helmonds Heem nr 5. Dat artikel met de titel 'Ruim 200 jaar postkantoor in Helmond' was zijn eerste bijdrage aan Helmonds Heem. Officieel trad Hans Vogels in de herfst van 2010 toe tot de redactie van Helmond Heem. Het was de tiende uitgave van het kwartaalblad en Hans volgde in feite Paul Jacobs op. Hans verzamelde vanaf dat moment de ingekomen kopij en zorgde zelf voor talrijke artikelen.

Hans, nogmaals hartelijk dank voor je bijdrage en tomeloze inzet,
Redactie Helmonds Heem

HEEMKUNDEKRING

Op 24 mei vierde de Heemkundekring Helmont haar 75-jarig jubileum in het Jan Vissermuseum. Onder het motto 'Erfgoed in Helmond' hadden Helmondse erfgoedorganisaties de kans zich te presenteren. De hoogtepunten van deze feestelijke dag werden vastgelegd door Henk van Dijk.

HELMONT

Op zoek naar verre voorouders

Stamboomonderzoek of genealogie is het zoeken naar familiegegevens uit het verleden.

Een begin is snel gemaakt. Verzamel zoveel mogelijk familiepapieren, zoals trouwboekjes, bidprentjes en foto's. Het is handig om bij de ouders of grootouders te beginnen en werk terug in de tijd. Noteer de roepnaam, doopnamen en achternaam en zet daar de geboortedatum en geboorteplaats bij en hun overlijdensdatum en plaats.

Zodra u gegevens hebt verzameld, kunt u thuis met behulp van de computer onderzoek doen bij een gratis digitale archiefdienst en gaan zoeken in de openbare registers van de Burgerlijke Stand en Bevolkingsregisters van de geboorteplaats en of woonplaats. Vóór het jaar 1811 bent u aangewezen op de Doop- Trouw- en Begraafregisters, de DTB's. Digitaal zoeken is mogelijk via:

- www.wiewaswie.nl
- www.genealogieonline.nl
- www.openarch.nl

Kijk ook op websites van gemeentelijke-, regionale- of provinciale archieven. Niet alle gegevens zijn overgenomen door een landelijke database. Voor onze regio kijk op:

- www.rhc-eindhoven.nl/onderzoek/zoeken-in-archieven
- www.bhic.nl/het-geheugen-van-brabant

Geboorte-aktes in Nederland zijn na honderd jaar openbaar, huwelijken na 75 jaar en overlijden na vijftig jaar. Wees creatief en omzeil de beperkingen. Ook in de (plaatselijke) kranten staan verlofings-, huwelijks- en overlijdensadvertenties. Gebruik hiervoor de kranten zoekmachine: www.delpher.nl Ook het Nederlands Bidprentjesarchief biedt een schat aan informatie:

- bidprentjesarchief.nl, evenals de site:
 - www.online-begraafplaatsen.nl
- Voor Joodse stambomen, zoek ook bij:

- www.maxvandam.info
- Is uw voorouder tijdens WWII tewerkgesteld in Duitsland of is uw voorouder slachtoffer geworden van het Nazi-regime, kijk dan vooral op:
- arolsen-archives.org/en/search-explore/search-online-archive
 - www.oorlogsbronnen.nl

Een laatste advies: hou een goede administratie bij en bouw de stamboom op. Als u geluk hebt, komt u zeker verder dan het jaar 1700. «

Drukkerij Helmond maakte boeken in wereldtaal

De internationale taal Esperanto werd rond 1880 ontwikkeld door de Poolse oogarts Lejzer Zamenhof. In 1887 publiceerde hij, onder het pseudoniem *Dr. Esperanto* (iemand die hoopt), het leerboek *Internacia lingvo* (een internationale taal). Het idee was dat door middel van een neutrale taal, mensen op een gelijkwaardige manier met elkaar konden communiceren.

Vergeleken met bijvoorbeeld Nederlands, Engels en Chinees is Esperanto heel eenvoudig en regelmatig. De klanken zijn voornamelijk Slavisch, terwijl de woordenschat vaak is ontleend aan de Romaanse talen (bijvoorbeeld *granda*>groot, *sur*>op en *amiko*>vriend). Esperanto werd heel populair tussen de 1^e en de 2^e Wereldoorlog. Het was een taal die je horizon verbreedde. Je kon met Esperanto contacten leggen over de hele wereld, in een tijd dat er nog geen tv en internet bestond. Er werden Esperanto-cursussen gegeven op de radio. En in Zuid-Oost Brabant bestonden grote Esperantoclubs in Eindhoven, Helmond en Deurne, met leden uit alle lagen van de bevolking. Bedrijven als Philips gebruikten Esperanto als wereldhandelstaal.

Wist je dat veel Esperanto-publicaties in Helmond zijn geredigeerd en gedrukt? Daarmee bereikte 'Drukkerij Helmond' lezers over de hele wereld.

In 1935 publiceerde zij diverse boeken in het Esperanto. Het waren eenvoudige uitgaves, zodat ze voor iedereen betaalbaar bleven. In de collectie van Industrieel Atrium Helmond zijn Esperantoboeken te vinden, waarvan hier enkele boekenomslagen zijn afgebeeld.

Vanaf 1953 publiceerde Uitgeverij Helmond het tijdschrift *La Praktiko*. Bij de uitgeverij werkten enkele Esperantisten. In die tijd was dat niet eens zó bijzonder. Iedere maand kwam de Roemeense priester Andreo (András) Cseh, redacteur van *La Praktiko*, vanuit Den Haag naar Helmond om de drukproeven na te kijken.

Esperanto wordt nog steeds vollop door veel mensen gesproken, ook in Zuid-Oost Brabant. Wereldwijd zijn er naar schatting 1,6 miljoen Esperantisten. En er bestaan diverse verenigingen die zich bezighouden met deze wereldtaal zoals 'Esperanto Nederland'.

«

Stamboom- onderzoek

door *Jolanda Bakker*

Recentelijk ontving Heemkundekring Helmont een verzoek van de nazaten van Wilhelmina van den Boogaard. Zij zijn al jaren naarstig op zoek naar een onbekende voorvader. Hun overgrootmoeder, de 19-jarige Wilhelmina, was in 1914 naaister bij een welgestelde familie in Helmond en raakte onverhoopt zwanger van de zoon des huizes. Zo luidt het verhaal in de familie, maar is dat wel zo?

Heemkundekring Helmont ontvangt jaarlijks soortgelijke verzoeken. Vaak gaat er decennia lang een verhaal rond in de familie, dat men graag uitgezocht wil hebben. Als onderzoeker kan men echter alleen conclusies trekken op basis van feiten. En zijn er onechte kinderen in het spel, dan begeeft men zich op gevaarlijk terrein. De ervaring leert dat het verhaal vaak verdraaid wordt ter bescherming van zichzelf en de familie. Niet aan beginnen, is dan ook vaak het advies van collega genealogen. Toch kan men op basis van onderzoek een eind komen.

Geschiedenis

Wilhelmina van den Boogaard wordt op 25 februari 1895 in Beek en Donk geboren en is het negende kind van Hendricus (Driek) van den Boogaard (1848-1922) en Theodora Konings (1858-1926). Driek is, zoals zijn vader voor hem, kuiper van beroep, maar

door de opkomende industrie is er geen behoefte meer aan dit ambacht en wordt hij noodgedwongen arbeider. Er komen vijf zonen en vijf dochters ter wereld. Een zoon wordt chauffeur en de dochters bekwamen zich tot naaister en dienstbode. Vader Driek is niet honkvast: hij verhuist maar liefst tien keer en neemt zelfs werk aan in Krefeld en Ruttenscheid (Essen), Duitsland. In 1910 woont het

gezin in Aarle-Rixtel. Ruimhartig verschaft de familie tijdelijk onderdak aan hun neven, de broers Gerardus (1893-1965) en Johannes Christianus Konings (1895-1988) uit Gouda.

Het zal rond april 1914 zijn geweest dat de ongehuwde Wilhelmina in verwachting raakt. Zij is naaister en volgens het verhaal is zij ingehuurd door een rijke familie in Helmond voor verstelwerk en om de nieuwe seizoens garderobe samen te stellen. Als Wilhelmina zichtbaar zwanger is,

verhuist zij naar Beek en Donk en trekt in bij opa en oma Konings. Uit het zicht van Aarle-Rixtel en Helmond. Opvang door familie vindt niet altijd plaats. Vaak verdwijnen onfortuinlijke zwan-geren naar katholieke instellingen, zoals Moederheil in Breda. Het kind moest men dan verplicht afstaan.

Op 14 december 1914 wordt in Beek en Donk de tweeling Johannes en Theodorus geboren in aanwezigheid van gemeentearts Martin Hubert Timmers (1865-1936), die vanaf 1 november 1896

in het dorp zijn praktijk heeft. De kinderen krijgen bij de Burgerlijke Stand de achternaam 'van den Boogaard' en bij de naam van de vader wordt N.N. (nomen nescio/naam onbekend) ingevuld. Rond 1920 laat Wilhelmina een foto maken en deze actie is niet weggelegd voor arme arbeiders. Men kan de vraag stellen of zij financiële ondersteuning heeft ontvangen. De tweeling is uitstekend gekleed en doet voornam aan met hun bontkraagjes en bolhoedjes. Ook Wilhelmina staat er deftig op met haar grote hoed en kijkt trots de camera in.

Wilhelmina van den Boogaard met haar zonen Johannes en Theodorus. (Fotoarchief Van den Boogaard)

Als de tweeling negen jaar wordt, doet neef Gerardus Konings haar in 1923 een aanzoek. Hij wil met haar trouwen en de tweeling wettigen. Zij gaat op dit aanbod in. Het echtpaar woont met de tweeling kort in Helmond en vertrekken dan naar Beek en Donk. Tijdens de vijftiger jaren wonen zij in een boerderij aan de Bakelseweg in Aarle-Rixtel. Wilhelmina overlijdt op 30 december 1975 in het ziekenhuis in Helmond.

Batavia in Oost-Indië, het avontuur tegemoet. De bootreis naar de Oost via het Suez-kanaal duurt ongeveer vier weken. Het soldatenleven in Batavia (Jakarta) is geen pretje: de vochtige hitte, luizen, kakkerlakken in gebouwen en overal muskieten. Omstreeks 1915 houdt Gerard het wel voor gezien en neemt de benen. Hij duikt onder in de kampong Tanah Tinggi ten oosten van het Koningsplein, het bestuurscentrum

Ansichtkaart van kazerne Weltevreden en een wervingsposter voor het Indisch leger. (particuliere collectie)

Stiefvader

Het is interessant om de inwonende neven Konings onder de loep te nemen. Gerardus (Gerard) en zijn broer Johannes Christianus (Johan) wonen rond 1908 bij familie van den Boogaard in Aarle-Rixtel. Zij zijn verwant: hun vader is een broer van Wilhelmina's moeder.

Op 19 juli 1912 neemt Gerard, varensgezel, vrijwillig dienst in het Koloniale Reserve leger, waarvoor hij een premie van 225 gulden ontvangt. Hij tekent voor zes jaar bij de koloniale troepen, zonder verlofperiode. Op 7 september 1912 vertrekt hij met het stoomschip 'Willis' via Rotterdam naar

Foto van Gerardus Konings (www.gevangeninglas.nl). Deze foto is afkomstig uit de collectie van het Nationaal Gevangenis­museum in Veenhuizen en is onlangs openbaar geworden.

van Batavia. Daar raakt hij ver­wikkeld in een van de grootste moord­zaken van Nederlands Indië, nl. de moord op Aïsa, huishoudster en minnares van de gedeserteerde fuselier R. Schaafsma. Gramser Brinkman, de hoofdverdachte uit Batavia's criminele circuit, gebruikt Gerard Konings als alibi om onder de moord op Aïsa uit te komen. Al eerder werd Brinkman in verband gebracht met de gewelddadige dood van zijn maîtresse Josephine. Schrijver Peter van Zonneveld beschrijft deze moordzaak in zijn boek 'De moord op Fientje de Feniks' en Gerard Konings wordt genoemd op bladzijden 46, 54, 59 en 61.

Gerard wordt door de autoriteiten gearresteerd en op 7 juni 1915 in Batavia voor de krijgsraad gebracht en veroordeeld 'tot vervallen verklaring van den militairen stand en drie jaar gevangenis wegens diefstal met binnenbraak in een bewoond huis'. Justitie verzoekt hem naar Nederland over te brengen en tot 8 oktober 1918 zit hij zijn straf uit in de Bijzondere Strafgevangenis in Leeuwarden.

Van neef Johan is niet veel bekend. Hij staat weinig geregistreerd. Wel vinden we een huwelijksvoltrekking op 23 april 1947 te Gouda met Johanna Maria Roest (1930-2005). Hij is ten tijde van het huwelijk 51 jaar en de bruid is vele jaren jonger.

Feit is, dat Gerard Konings niet de natuurlijke vader is van de tweeling Johannes en Theodorus. Dat kon niet, want hij zat in Nederlands Indië. Is er betrokkenheid van een telg uit een rijke Helmondse familie? Of moet de verwekker dichter bij huis gezocht worden in de familie of kennissenkring? Alleen DNA-onderzoek kan definitief uitsluitsel geven. Mogelijk dat in de naaste toekomst een beroep gedaan kan worden op de nieuwe DNA-database van de organisatie Familysearch. «

Bronnen:

- De moord op Fientje de Feniks, auteur Peter van Zonneveld
- www.nationaalarchief.nl
- www.delpher.nl
- www.openarchief.nl
- www.genealogieonline.nl

Een Metzelaar op de Weg op den Heuvel

door Martin van Veghel

De Weg op den Heuvel loopt nog precies als vroeger. De bebouwing van die tijd is op een enkel pand na geheel verdwenen. Rond 1970 kocht de gemeente Helmond allerlei panden aan in het kader van de nodige stadsvernieuwing. In 1977 startte de sanering van het Stationskwartier en werden ook de meeste panden aan de Weg op den Heuvel gesloopt.

De Weg op den Heuvel begon aan de oostkant op het Stationsplein en maakte bij de 1^e Groenstraat een flinke bocht en kwam vervolgens uit op het Beugelsplein. Eerst zag men de fabriek en de villa van Terwindt & Holtus.

En in het voorste deel van de straat stonden vier huizen met de huisnummers 1 t/m 7. Op nummer 9, meteen na de Groenstraat, stond en staat nu nog steeds het Kantongerechtsgebouw. Andere markante gebouwen zoals

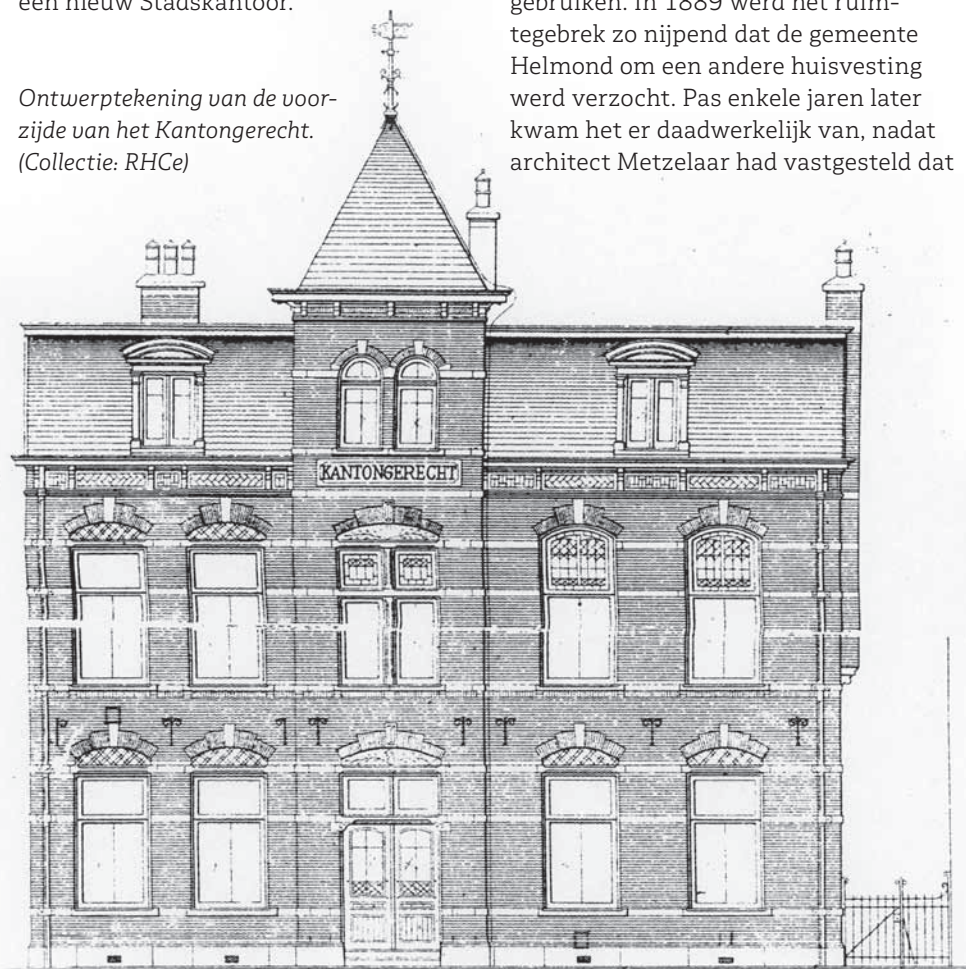
Een kijkje in de 1e Groenstraat met op de achtergrond het kantongerecht. (Collectie: RHCE)

Hotel de Bruxelles op nummer 11 en de voormalige marechaussee kazerne op nummer 13 zijn gesloopt. Verderop in de straat was transportbedrijf Firma Slegers gevestigd met daarnaast een café. Ook in het bezit van de familie Slegers. Weer verder was garage de Roij. En een van de eerste vestigingen van touringcarbedrijf EHAD bevond zich van 1960-1972 op nummer 17. Ook het pand van dr. Bloemen, verderop aan het Beugelsplein heeft de 'tand des tijds' niet doorstaan en moest plaats maken voor een nieuw Stadskantoor.

*Ontwerptekening van de voorzijde van het Kantongerecht.
(Collectie: RHCe)*

Het enige wat er nu nog over is, is het Kantongerechtsgebouw. Gespaard omdat het hier een Rijksmonument betreft. Het ligt daar nu eenzaam ingeklemd tussen allerlei nieuwe appartementen en kantoorgebouwen.

Het kantongerecht is een ontwerp van architect Willem Cornelis Metzelaar (1848 - 1918). Vanaf 1860 had het Helmonds kantongerecht zijn kantoren in het raadhuis aan de Markt, waar het kosteloos verschillende ruimten mocht gebruiken. In 1889 werd het ruimtegebrek zo nijpend dat de gemeente Helmond om een andere huisvesting werd verzocht. Pas enkele jaren later kwam het er daadwerkelijk van, nadat architect Metzelaar had vastgesteld dat

Het Kantongerecht met rechts daarvan Hotel de Bruxelles en op de achtergrond de torenspitsen van de Lambertuskerk en de Heilig Hartkerk. Overnachten was destijds geen probleem in de Weg op den Heuvel. Naast Hotel de Bruxelles had je de keuze uit Hotel de la Station, Hotel du Commerce en, richting het Beugelsplein, Hotel van Tilburg. (Collectie: RHCe)

de bestaande ruimte niet aan de eisen voldeed. Hij deed een voorstel voor nieuwbouw samen met het Ministerie van Financiën, afdeling Registratie. Het Ministerie van Financiën wilde 9.000 gulden bijdragen in de bouw en een kwart van de exploitatiekosten betalen. Desgevraagd stelde de gemeente tegen een financiële vergoeding een terrein ter beschikking voor de bouw van een nieuw kantongerecht. Het bestek werd goedgekeurd op 13 november 1905 en de bouw werd op 30 november 1905 gegund aan aannemer W. Seuren uit Venlo als laagste inschrijver voor 24.750 gulden. De enige Helmonds aannemer die ingeschreven had was J.W. v.d. Putten. Hij had een bedrag van 30.987 gulden opgegeven. Op 28 december 1906 werd het pand in gebruik genomen.

In het boek 'Helmond Monumentaal' wordt het gebouw een classicistisch herenhuis genoemd, dat bestaat uit twee bouwlagen met een afgeplat schilddak. Het is echter wel wat meer dan dat. Het pand heeft namelijk ook veel cultuurtechnische waarde als illustratie van de ontwikkeling van de rechtspraak in de 19^e eeuw en is een voorbeeld van een justitiegebouw in kleinere steden. Het is van architectuurtechnisch belang en een goed voorbeeld van het werk van de architect Willem Cornelis Metzelaar. Het is zowel in- als uitwendig goed bewaard gebleven. Metzelaar was een enorm productief ontwerper bij het Departement van Justitie, waarvoor hij meer dan 100 verschillende gebouwen realiseerde. Zijn vader was de Rotterdamse architect Johan Frederik

Metzelaar (1818-1897) en ook van zijn hand zijn diverse markante gebouwen bekend. Hoogtepunten van het werk van Metzelaar Sr. zijn onder andere de strafgevangenis (1883) in Breda, in de volksmond 'de koepel van Breda' genoemd, en het gerechtsgebouw in Tiel (1878). Samen hebben ze vanaf 1870 tot 1914 een lange reeks gebouwen voor de rechtspraak ontworpen en uitgevoerd.

Willem Cornelis Metzelaar genoot zijn opleiding aan het Polytechnisch Instituut in Delft, de voorloper van de TU Delft. Hij werkte kort bij de Staatsspoorwegen en van 1872 tot 1883 was hij gemeente-architect in Deventer. In 1883 werd hij assistent van zijn vader. En in 1886 volgde hij zijn vader op als

'hoofdingenieur der gevangenissen en gerechtsgebouwen' bij het Departement van Justitie. In deze hoedanigheid ontwierp Willem Cornelis drie strafgevangenissen, vier opvoedingsgestichten, vier tuchtscholen, vijf rechtsgebouwen, veertien huizen van bewaring en 27 kantongerechten. Van de 124 tot rijksmonument verklaarde gebouwen op het terrein van het gevangeniscomplex Veenhuizen, de vroegere penitentiaire landbouwkolonie voor gezinnen, wezen, bedelaars en landlopers, zijn er 74 door Willem Cornelis Metzelaar ontworpen en vijf door zijn vader.

Om alle rangen en standen van het Veenhuizer ambtenarenkorps van een passend onderdak te voorzien, ontwierp

Het Kantongerecht is het enige monumentale pand dat bewaard is gebleven in de Weg op den Heuvel. (Foto: Jeroen Koppes)

Metzelaar zeven woningtypes. Hoe hoger de functie hoe hoger het huis. Type I was een rijtjeswoning met één bouwlaag en met een laag dak. Type VII werd een vrijstaand herenhuis met twee bouwlagen met pleisterwerk, hoge schuiframen en smeedijzeren muurankers. Nadat de moderne verzorgingsstaat ontstond met werkloos-uitkeringen en gezondheidszorg voor iedereen, was armoedebestrijding met het systeem van landbouw koloniën niet langer meer nodig. Na 1953 werden er geen nieuwe kolonisten meer naar Veenhuizen gestuurd. Het gehele complex is heden ten dage te bezichtigen en maakt onderdeel uit van het Nationaal Gevangenis­museum.

Op 21 mei 2010 berichtte het Eindhovens Dagblad dat de Tweede Kamer – op voorstel van de Minister

van Justitie, Hirsch Ballin – had besloten om 26 zogenaamde nevenlocaties van het kantongerecht te gaan sluiten. Ook het kantongerecht van Helmond viel daaronder. Toenmalig burgemeester Jacobs noemde het besluit slecht voor de stad en de mensen die er gebruik van maakten. In 2014 ging het gebouw over in particuliere handen. Er werd een nieuwe bestemming voor het monumentale pand gezocht en gevonden. Vanaf 2018 is daar Spoor­makers Notarissen gevestigd. «

Bronnen:

- Artikelen van Drs. Lia van Zalinge - Spooren
- Boek 'J.F. Metzelaar en W.C. Metzelaar, Bouwmeesters voor Justitie', Ros Floor, 2009.
- Afstudeerscriptie 'Inspiratiebronnen voor ingenieur-architect W.C. Metzelaar', Maaik Kleinendorst, 2014.
- Archief BHCI

Blik vanaf het Stationsplein naar de Weg op den Heuvel met rechts Hotel du Commerce dat destijds gevestigd was in de villa Holtus. (Collectie: RHCE)

Jos Uyterlinde

De koning der dieren woont in Helmond

door **Jolanda Bakker**

Na het succes van het boek en de tentoonstelling over leeuwentemmer Carlo Stevens kwam er nog een Helmondse dierentrainer in beeld: de 87-jarige Jos Uyterlinde. Hij is geboren in Rotterdam en woont sinds 2012 in Helmond. Jos Uyterlinde kende Carlo Stevens wel van naam, maar hij heeft hem nooit ontmoet.

Jos Uyterlinde werd op 1 maart 1936 geboren als zoon van een architect met een groot bouwbedrijf. Toen Jos vier jaar oud was verhuisde de familie Uyterlinde naar Wassenaar. Op school raakte hij

bevriend met Jan Louwman, wiens familie eigenaar was van Dierenpark Wassenaar. Uiteraard waren de beide vrienden vaak in de dierentuin te vinden. Evenals bij Carlo Stevens zat het dressereren

Training in 1964 met de geleende leeuw van Dierenpark Wassenaar en de boxer van de familie Uyterlinde.

Tijdens het optreden bij Circus Boltini in 1966 draagt Jos een leeuw van 140 kilo.

er al vroeg in. Op 16-jarige leeftijd was Jos een bekend springruiter bij de Wassenaarse manege en gaf ook les. Hij haalde daar echter geen voldoening uit. Na een vervroegde militaire dienst meldde hij zich bij de dompteurschool van Erie Klant Hagenbeck in Valkenburg.

Erie Klant Hagenbeck had het goed voor elkaar: een dierentuin op de Cauberg, een dressuurschool en hij hield zich bezig met in- en verkoop van dieren. Hij was een keiharde zakenman en verhuurde dier, mens en act aan circussen. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat Carlo Stevens het met Klant Hagenbeck financieel aan de stok kreeg.

Jos werd in Valkenburg ingewerkt door bekenden uit de circuswereld: Roel en Ap de Vries. Na zijn komst raakte Jos betrokken bij een nummer met elf beren: vier ijsberen, drie kraag-

beren, twee grizzlyberen, een Baribal (Amerikaanse zwarte beer) en een Isabel (Himalayabeer). Vanaf 1954 en een aantal jaren daarna werkte Jos in de zomerseizoenen bij circus Willy Hagenbeck, dat in handen was van de moeder en pleegvader van Erie Klant Hagenbeck.

Na zijn huwelijk in 1961 aanvaardde hij een baan als bedrijfsleider bij de handelstal van de familie Ruiter in Zwitserland. In 1964 stapte hij over naar de Wassenaarse manege om daar bedrijfsleider te worden. Na werktijd dresseerde hij een nummer met een bizon, leeuw, gier en de boxer van de familie Uyterlinde. De leeuw leende hij via zijn jeugdvriend Jan Louwman van dierenpark Wassenaar, de bizon en de gier kwamen van dierenhandel Van Dijk uit Tilburg. In het zomerseizoen van 1965 was de act zover dat hij kon

optreden bij het circus van Toni Boltini. Hoogtepunt was een engagement in het wereldberoemde Parijse Cirque Medrano, een vast circusgebouw op loopafstand van de Moulin Rouge.

Vanaf 1965 tot 2004 heeft Jos Uyterlinde overal ter wereld opgetreden met exotische dierendressuur (leeuwen, tijgers, kamelen en olifanten) en met samengestelde 'kleindieren' nummers (wasberen, stekelvarkens, katten, ratten, duiven, ganzen, honden, varkens en een aap, paarden en ezels). Ook voor reclamespots en films dresseerde Jos een veelvoud van dieren.

In tegenstelling tot Carlo Stevens nam Jos Uyterlinde zijn gezin wel mee op tournee. Het leven van een circus-echtgenote is bijzonder zwaar en het is te begrijpen dat Carlo Stevens zijn vrouw

en kinderen achterliet in Helmond. Het reizen, het gezinsleven in een woonwagen legt een zware last op de schouders van de echtgenote.

Een greep uit het circusverleden. Jos Uyterlinde gaf voorstellingen in de circussen Hagenbeck, DeMuynck, Knie, Boltini, Renz, Aladdin, Royal, Martin Hanson, Atayde Hermanos. Op het Internationaal Circusfestival in Monaco trad hij samen op met zijn dochter.

Noemenswaardig is zijn succesvol optreden in Zuid-Amerika in de jaren 1968, 1969, 1970. Het indoor theater 'Mexico City Arena' had een capaciteit van minstens 14.000 bezoekers per voorstelling en zat ten tijde van een circusoptreden tweemaal per dag vol. Jos nam in 1968 de dierennummers met olifanten, paarden en dromedarissen

Het olifantenoptreden in Zuid-Amerika in de jaren 1969-1970 was niet zonder gevaar.

over van een Engelse dompteur, die er hals over kop vandoor was gegaan. Het olifantennummer was niet zonder gevaar. Het nummer bestond uit twee 'killers' (olifanten, die al mensen hadden gedood), twee 'runners' (olifanten, die er bij het minste of geringste vandoor gaan) en twee normale olifanten.

Jos werkte de laatste jaren van zijn carrière als bedrijfsleider bij de Zweedse dierenparken Ölands Djurpark en Skara Sommerland. Samen met zijn gezin presenteerde hij ook een compleet circusprogramma met acrobatiek, messen werpen en dressuur. Een belangrijk onderdeel van zijn werk in het park was het voeren van de (roof)dieren met uitleg voor het publiek, zoals dat heden in Nederlandse dierentuinen vergezeld van kleine dressuur gebeurt.

Vanwege gezondheidsproblemen vestigde Jos Uyterlinde zich met zijn gezin weer in Nederland. Sinds 2012 woont deze beroemde dierentrainer in Helmond en kan samen met Carlo Stevens in een adem genoemd worden. «

Bronnen:

- circusweb.nl/jos-uyterlinde-koning-der-dieren/
- www.vprogids.nl/podcasts/artikelen/2023/Docs-podcast-door-het-oog-van-de-leeuw.html
- www.circusvrienden.nl/circusmagazine-de-piste
- foto's uit het privéarchief van Jos Uyterlinde

Jos trad samen met zijn dochter op tijdens het Internationaal Circusfestival in Monte-Carlo.

Een act met vier varkens, een pony en een aap in 1971.

Heeft Helmond ook een slavernijverleden?

door Henk Roosenboom

Het zal niemand zijn ontgaan dat er de laatste tijd veel wordt gesproken over het slavernijverleden van Nederland. In verschillende steden werd en wordt naarstig onderzoek gedaan naar mogelijke sporen hiervan. Uiteraard geldt dit vooral voor steden in het westen van ons land, met name de grote handelssteden, zoals Amsterdam en Rotterdam, maar ook de Zeeuwse steden Vlissingen en Middelburg. Bij deze onderzoeken blijkt steeds dat de impact van deze handel in tot slaaf gemaakte mensen op de economie van deze steden veel groter was dan men vroeger dacht. Het gaat dan niet zozeer om de winstgevendheid van de handel zelf, maar vooral om het hele economische systeem dat daaraan vast zat. De handel in tot slaafgemaakte mensen, meestal afkomstig uit Afrika, was namelijk een onderdeel van een heel systeem, de zogenaamde driehoekshandel.

De driehoekshandel

In het kort gezegd kwam deze driehoekshandel erop neer dat handelschepen uit West-Europa vertrokken met vooral vuurwapens, buskruit, ijzer en textiel als handelswaar. Dit werd in West-Afrika met de plaatselijke machthebbers en Afrikaanse en Arabische slavenhandelaren geruild voor slaven, goud en ivoor. Het waren bijna altijd gewone handelsschepen die voor de gelegenheid werden omgebouwd tot slavenschip. Vanuit West-Afrika vertrokken deze

omgebouwde schepen met de tot slaafgemaakten vervolgens via de zogenoemde Middenpassage naar Noord-Amerika of het Caribische gebied. De Nederlandse schepen gingen meestal naar Curaçao, Sint Eustatius en Suriname. Degenen die de reis overleefden, werden daar na aankomst op slavenmarkten als slaven verkocht om op plantages en in mijnen te werken. De producten daarvan – zoals suiker, koffie, tabak, katoen en zilver – werden vervolgens per schip weer naar Europa gebracht en voor veel geld

Een Westindië-zeiler onder zeil, door Jan Brandes (1779-1887). (Collectie Rijksmuseum)

verkocht. In totaal zijn er naar schatting 11 à 12 miljoen slaven verhandeld gedurende de tijd van de driehoekshandel. Nederland alleen was verantwoordelijk voor de handel in ongeveer 500.000 Afrikaanse slaven.

Ook in Oost-Indië

Het was niet alleen Amerika waar tot slaafgemaakten werden ingezet om te werken op de plantages. Ook in Nederlands Oost-Indië gebeurde dat. In de uitgestrekte Indische archipel kende slavernij zelfs een lange traditie. Lang voordat Europeanen rond 1500 voet aan wal zetten was het in grote delen van Oost-Indië een wijdverbreid verschijnsel. Toen de Verenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C.) begin 17de eeuw haar intrede deed in Azië, betrad ook

Gezicht op de koffieplantage Marienbosch in Suriname. Schilderij van Willem de Klerk (1829-1876). (Collectie Rijksmuseum)

zij de slavenmarkt en werden tot slaaf gemaakt door de Nederlanders niet alleen ingezet op plantages, maar ook als huisbedienden, scheepsladers en handwerkslieden.

Koloniale waren en katoen

Niet alleen de eigenaars van de slavenschepen en de plantages profiteerden van de handel in en de exploitatie van tot slaafgemaakten, ook kooplieden en handelaars in koloniale producten hebben dat gedaan. Die zogenaamde 'koloniale waren' werden in Nederland meestal via Amsterdam ingevoerd, vervolgens vaak bewerkt, verkocht en tenslotte geconsumeerd. De winsten die daarop gemaakt werden, waren grotendeels te danken aan het feit dat ze goedkoop konden worden

*Kasteel Helmond met op de rechtse toren een windvaan in de vorm van zeilschip.
(Foto: H. Roosenboom)*

geproduceerd door slaven die door hun eigenaars meestal louter beschouwd werden als productiemiddelen. Hetzelfde geldt voor de de textielnijverheid, met name de productie van en de handel in katoenen stoffen. De textielindustrie was van oudsher nauw verbonden met slavenhandel en slavernij. Al in de 17de eeuw werden stoffen, naast wapens, schelpen, kralen en andere gebruiksartikelen, door de slavenhalers gebruikt om in Afrika slaven aan te kopen. Bovendien was in de 19de eeuw de met slavenarbeid verbouwde katoen een belangrijke grondstof voor de de textielindustrie. De katoen werd voornamelijk verbouwd in Amerika en kwam wat Nederland betreft vooral uit Suriname, waar het werd verbouwd op plantages en na de oogst naar Nederland werd verscheept.

Recente onderzoeken in verschillende steden hebben laten zien dat de economische bloei van die steden voor een groot deel te danken is geweest aan deze handel en indirect dus ook aan de vaak mensonterende wijze waarop veel plantagedirecteuren hun slaven lieten werken.

Het gebruiken van tot slaafgemaakten als goedkope arbeidskrachten en ook de handel daarin heeft nog heel lang geduurd. Het eerste land dat de slavernij verbood was Denemarken in 1803, gevolgd door het afschaffen van de slavenhandel door Engeland in 1807. Nederland schafte als een van de laatste landen de slavernij in Oost-Indië in 1859 af en in West-Indië (Suriname en de Nederlandse Antillen) pas in 1863.

Helmond

Hoe zit het met Helmond? Helmond was geen havenstad, zoals Amsterdam, Rotterdam, Vlissingen of Middelburg,

Het 'Auw fabriekske', Kanaaldijk N.W. 49. (Foto: H. Roosenboom)

van waaruit tal van kooplieden schepen uitrustten en lieten uitvaren voor de driehoekshandel. Toch zijn er wel degelijk nu nog sporen te vinden in onze stad waaruit je zou kunnen afleiden dat ook Helmond heeft geprofiteerd van de handel in en exploitatie van tot slaaf gemaakte mensen uit Afrika. Wat te denken bijvoorbeeld van de windvaan in de vorm van een scheepje op de rechtse toren van het kasteel? Dat liet kasteelheer Carel Frederik Wesselman in 1785 plaatsen als een herinnering aan zijn handelsactiviteiten in Afrika en Amerika. Hij hield zich daarbij onder meer bezig met slavenhandel, zoals blijkt uit een instructie voor de kapitein van een van zijn schepen. De gezagvoerder moest zoveel mogelijk goud, olifantstanden en slaven zien te bemachtigen aan de

westkust van Afrika. Die moest hij dan in Amerika verkopen. Verder moest hij enige vrouwen kopen 'mits fijne vrouwen met staande borsten (...) die wel in 't vlees en niet aan de oude kant zijn'. Ook had Wesselman een plantage in Suriname met 147 slaven. Ook Carel Frederiks broer Daniël Cornelis, in 1784 benoemd tot drossaard, was betrokken bij de slavenhandel. Hij was de man die in hetzelfde jaar het slavenschip Neptunus uitreedde dat in oktober 1784 door opstandige slaven werd opgeblazen.

Een tweede voorbeeld, maar dan uit de 19de eeuw. Helmond groeide in deze eeuw uit tot een van de belangrijkste textielsteden van Nederland. In de 17de en eerste helft van de 18de eeuw waren het vooral linnen stoffen die in Helmond werden gefabriceerd. Maar na circa 1750 werd

dit steeds meer vervangen door katoenen weefsels, waarvan de grondstof, de ruwe katoen, werd geïmporteerd uit Suriname. Twee panden in Helmond herinneren hieraan: het 'Huis met de Klok' (1838) en het 'aauw fabriekske' (1840), respectievelijk aan de Kanaaldijk Noord-West 47 en 49. De eigenaar van deze panden, textiel-fabrikant Johannes Albertus Bots, was de oom van de broers Amandus Hubertus (1816-1878) en Arnoldus Gerardus Bots (1826-1882), die twee plantages bezaten in Suriname, de katoenplantage Esthersrust aan de Warrapakreek en de koffieplantage Killenstein aan de Beneden-Commewijnerivier.

Als derde voorbeeld van een Helmondse inwoner, die flink verdiend heeft aan de exploitatie van tot slaafgemaakten in Suriname, kan Johan Godard Biertempel worden genoemd. Biertempel was afkomstig uit Zeeland en werd in 1771 naar Helmond gehaald en tot schepen benoemd door toedoen van drossaard Daniël Canisius, die ook van Zeeuwse afkomst was. Daarvóór was hij jaren lang eigenaar van achtereenvolgens een suikerplantage en een koffieplantage in Suriname. Met de opbrengst van de verkoop van de laatste plantage in 1770 heeft hij in Helmond een riant huis aan de Markt kunnen huren, ongeveer op de plek van de huidige C&A winkel.

Tot slot

Deze voorbeelden laten zien dat er ook in Helmond in het verleden verdiend werd aan de de handel in en exploitatie van tot slaafgemaakten. Het is de bedoeling dat in volgende afleveringen van Helmonds Heem aan deze, maar ook aan andere voorbeelden uitgebreider aandacht zal worden besteed. Deels zullen het wellicht bekende zaken zijn, maar deels ook onbekende. Onderzocht zal worden of en zo ja in hoeverre Helmond inderdaad economisch geprofiteerd heeft van de handel in en de exploitatie van slaven in Suriname, Oost-Indië of elders. «

Het Huis met de klok, Kanaaldijk N.W. 47. (Foto: H. Roosenboom)

Thorbecke feestelijk onthaald in Helmond

bij de opening van Staatslijn E

door Marinus van den Elsen

Zo'n honderdzestig jaar geleden werd de spoorlijn tussen Breda, Venlo en Maastricht geopend. De aanleg ervan was niet alleen voor Helmond van grote betekenis, maar was zelfs van nationaal belang. Dat bleek wel uit het feit dat staatsman Johan Thorbecke de spoorlijn hoogstpersoonlijk kwam openen en daarbij in Helmond feestelijk werd onthaald. De spoorlijn gaf de stad een extra economische impuls, zoals de aanleg van de Zuid-Willemsvaart enkele decenia eerder had gedaan. Maar de aanleg had ook keerzijden; de gemeente werd er door gevierendeeld en Helmond werd enkele levensgevaarlijke spoorwegovergangen rijker die voor extra oponthoud zorgden. Tevens was er weinig mogelijkheid tot inspraak en de gronden die nodig waren, werden simpelweg onteigend.

De aanleg van het spoor

De spoorlijn maakte oorspronkelijk deel uit van de zogenaamde *Staatslijn E*. De Nederlandse regering besloot in 1860 bij wet tot de aanleg van een uitgebreid spoorwegnet. Dit omdat de meeste Europese landen halverwege de negentiende eeuw al waren voorzien van een uitgebreid spoorwegnet en Nederland in dat opzicht achterbleef. De regering

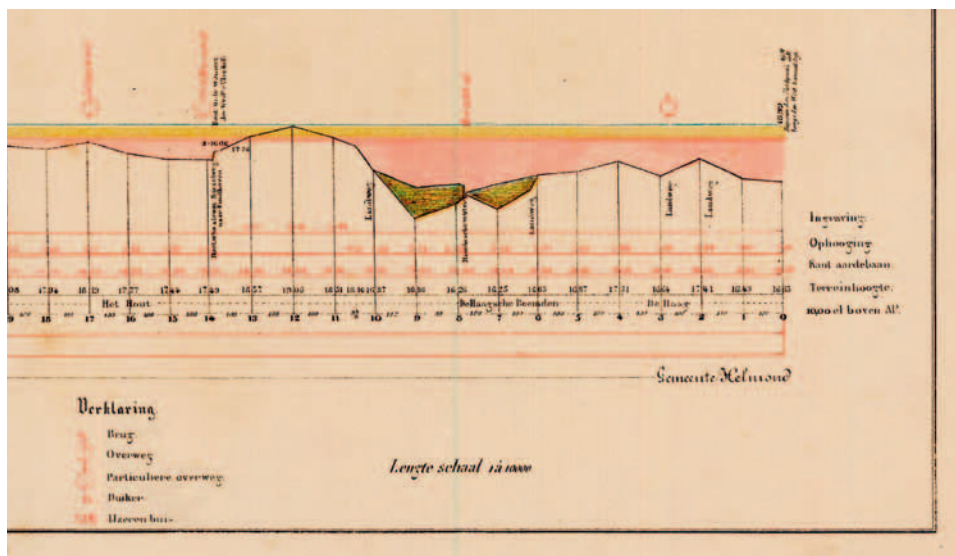
besloot de realisatie ervan in eigen hand te nemen. Door de aanleg van tien zogenaamde *Staatslijnen* zou een belangrijk deel van Nederland per spoor bereikbaar worden. Om de Brabantse en Limburgse steden te ontsluiten en om aansluiting te krijgen op enkele buitenlandse spoorlijnen werd Staatslijn E tussen Breda en Maastricht aangelegd. Het tracé maakte een ruime omweg om zoveel

mogelijk steden te verbinden, te weten; Breda, Tilburg, Boxtel (was knooppunt), Eindhoven, Helmond, Venlo, Roermond, Sittard en Maastricht. Het traject was ruim 180 kilometer lang, daarom volgde de realisatie ervan in fases. De aanleg van de staatslijn begon zowel vanuit Breda als vanuit Maastricht. In oktober 1863 was het baanvak tussen Breda en Tilburg gereed. In mei 1865 volgt het traject Tilburg - Boxtel. Vier maanden later werd het baanvak Maastricht - Roermond - Venlo in gebruik genomen. Eind 1865 was het hele traject gereed en het jaar daarop werd Staatslijn E bij Venlo aangesloten op het Pruisische spoorwegnet. De lijn bestond uit enkelspoor, zodoende moesten de treinen elkaar kruisen bij de stations.

Onteigening van percelen

Op 6 januari en 21 juni 1864 werden in de Nederlandsche Staatscourant

de percelen gepubliceerd die onteigend zouden worden ten bate van de spoorweg. Een aantal jaren eerder was er al een onteigeningswet aangenomen, waardoor de aankoop van de gronden voorspoedig verliep. De min of meer gedwongen onteigening had voor de betrokkenen grote gevolgen. Zo werden bijvoorbeeld op 't Hoogeind verschillende woningen en boerderijen onteigend zoals die van Drika Raijmakers, Thomas Maas en Laurens Berkers. En een groot aantal landbouwgronden werd door midden gedeeld wat het gebruik ervan bemoeilijkte. Groot voordeel van de versnelde procedure was dat de aanleg van het spoor gestaag vorderde. Op 25 juli 1864 waren de gemeentebesturen van Mierlo en Helmond uitgenodigd voor een feestelijke bijeenkomst. Hierbij werd de eerste bout op Helmondse bodem geslagen ter bevestiging van de rails. Deze gebeurtenis vond plaats op

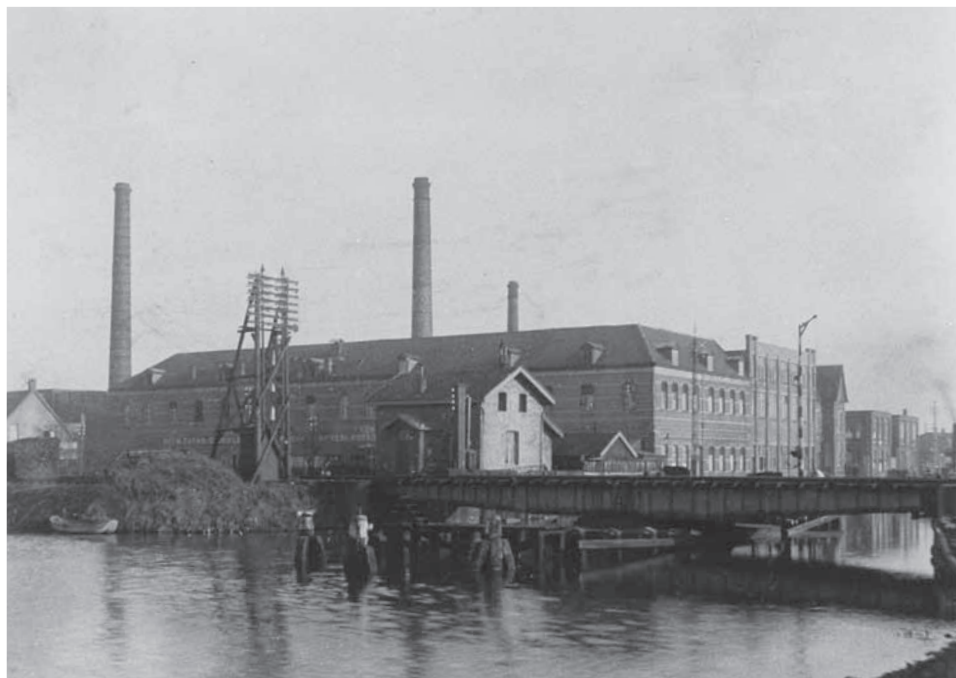
Detail van een profieltekening van Staatslijn E, Sectie III. Links is de brug over het Mierlosche water (de Goorloop) en rechts het eindpunt van deze sectie; de Zuid-Willemsvaart. (Collectie Archief Groningen)

de grens van de gemeente Mierlo en Helmond in de Haagsche Beemden, waar de spoorlijn het riviertje de Goorloop kruist.

De spoorbrug; het sluitstuk van Staatslijn E

Zoals eerder aangegeven, was men vanuit Breda en Maastricht begonnen met de aanleg van Staatslijn E. De bouw van de spoorbrug over de Zuid-Willemsvaart was het laatste project en daarmee het sluitstuk van het tracé. Met de voltooiing van dit 'kunstwerk' (zo werd een bouwproject voor infrastructuur destijds genoemd) was Staatslijn E compleet. De eerste steenlegging voor de spoorbrug (ofwel kanaalbrug) werd daarom uitbundig gevierd.

De festiviteiten vonden plaats op 10 oktober 1865. Tal van notabelen, waaronder Jan Bots, burgemeester Van den Dungen, aannemer/textielfabrikant Holtus en ondernemer Jan van der Griendt uit Deurne waren present. Het gezelschap verzamelde zich bij villa Holtus op het Stationsplein. Daarvandaan begaf de stoet zich naar de spoorbrug, samen met harmonie Phileutonia. Daar aangekomen vond de eerste steenlegging plaats en bood de opzichter van de spoorwegen Frans Donkers, het Helmondse Tweede Kamerlid Jan Bots een oorkonde aan. Daarop namen de genodigden en de harmonie plaats in twee versierde wagons en stoomde men richting Deurne. Na 3 ½ uur keerde het gezelschap weer terug naar Helmond.

De draaibrug over de Zuid-Willemsvaart rond 1920 met in het midden het spoorbrugwachtershuisje en links daarvan de mast voor de telegraaflijnen. Op de achtergrond de Koninklijke Nederlandsche Cacaofabriek te zien. (Collectie RHCe)

Feestelijke opening van de spoorlijn door Johan Thorbecke

Een maand later, in november 1865, was het wederom feest. Hierbij gaven de plaatselijke notabelen uiteraard weer acte de presence. Het was zover; Staatslijn E

werd geopend! Er werden twee dagen voor uitgetrokken. Op zondag 5 november het traject Breda-Venlo en de dag daarna, maandag 6 november, Maastricht-Venlo. Ter afsluiting vonden op die dag in Venlo gezamenlijke festiviteiten plaats.

Johan Rudolf Thorbecke wordt wel gezien als de grootste staatsman van het Nederland van de negentiende eeuw. Hij werd op 14 januari 1798 geboren in Zwolle. Zijn vader was van Duitse komaf, zijn moeder Nederlandse. Ondanks dat vader Thorbecke lange tijd werkeloos was en het gezin in armoede leefde, werd Rudolf aangemoedigd om te studeren. Dat wierp zijn vruchten af, want vanaf 1825 was de jonge Thorbecke hoogleraar wijsbegeerte en letteren in Gent. Maar met het uitbreken van de Belgische Opstand in 1830, keerde hij terug naar Nederland en werd in Leiden hoogleraar aan de juridische faculteit.

Vanaf 1840 werd hij parlementslid en sloot zich aan bij de liberalen. Als voorzitter van de Grondswetcommissie was hij verantwoordelijk voor de inhoud van de nieuwe grondwet die op 3 november 1848 in werking werd gesteld.

Portret van Johan Thorbecke geschilderd door Johan Heinrich Neuman in 1852 (Collectie RijksMuseum).

In 1863 introduceerde hij een nieuw schooltype; 'de HBS'. Een praktische en zakelijke opleiding die tegemoet zou komen aan de behoeften van de handel en industrie. Vandaar ook zijn bijzondere interesse voor de bouw van de Rijks-HBS in de Molenstraat.

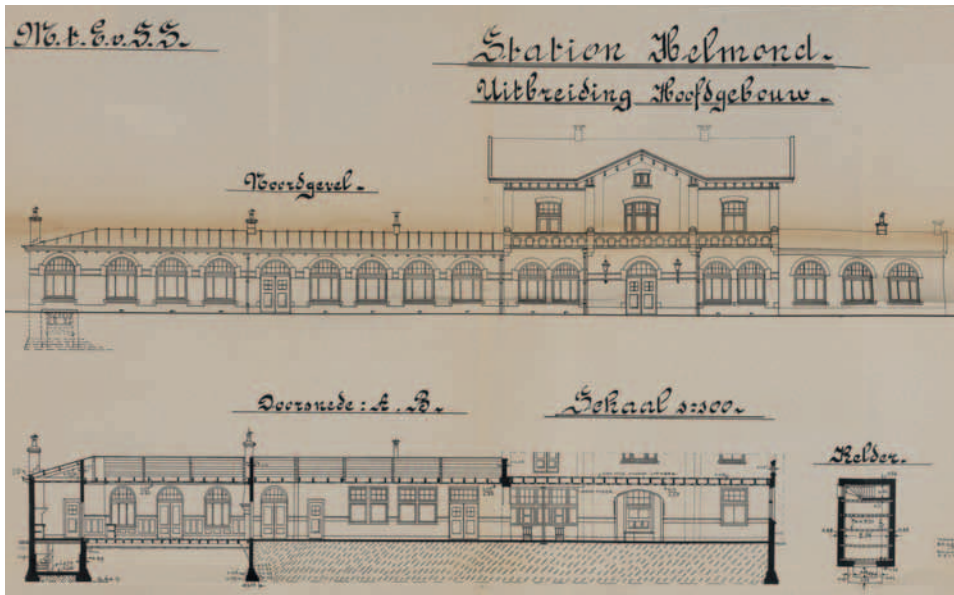
Van 1849 tot aan zijn sterfjaar 1872 bekleedde hij de verantwoordelijke positie van Minister van Binnenlandse Zaken in drie kabinetten. De functie van minister-president bestond toen nog niet, maar het was voor iedereen duidelijk wie de leider was van die drie kabinetten. Zonder twijfel was hij, na koning Willem II, de belangrijkste man in Nederland.

Station Helmond vóór de uitbreiding van 1911. Op de achtergrond is de molen van Van Stekelenburg aan de Molenstraat te zien. In Helmond werd een station van de vierde klasse gebouwd. Er waren vijf klassen. (Collectie Geheugen van Nederland)

Het Stationsplein rond 1920 met villa Holtus (links) en het station na de uitbreiding. Het gebouw werd vooral aan de oostzijde (links) uitgebreid. Ook kreeg het een nieuw voorportaal en werd de overkapping aan de spoorzijde verlengd. (Collectie Utrechts archief)

Detail van de bestektekening met de uitbreiding van het stationsgebouw in 1911. In de nieuwe oostvleugel werd onder andere een eerste en tweede klasse wachtruimte met restauratie gevestigd. (Collectie Utrechts archief)

Aan de armen was ook gedacht, want er werden drie wagons kolen geschonken door de Staatsspoorwegen, die verdeeld werden over de halteplaatsen. Langs het traject hadden veel bewoners hun huis versierd met de nationale driekleur. Zij zagen hoe staatsman Johan Thorbecke op zondag 5 november voorbij reed in een geïmproviseerde trein vanuit Eindhoven in de richting van Helmond. Daar arriveerde Thorbecke rond het middaguur. Hij werd welkom geheten door Jan Bots en burgemeester Van den Dungen. Samen met andere genodigde notabelen nuttigden zij een 'dejeuner'. Harmonie Phileutonia bracht een serenade en het gezelschap maakte een rondrit door de stad. Daarbij werd tevens een bezoek gebracht aan de in aanbouw zijnde Rijks HBS in de Molenstraat. Weer op het Stationsplein aangekomen sprak

Thorbecke zijn dank uit voor de hartelijke ontvangst, waarna hij zijn treinreis vervolgde richting Venlo.

Feestdag eindigt in mineur

Op de dag van de opening vond direct een noodlottig ongeval plaats. Een locomotief had in de loop van de middag het rijtuig van Thorbecke teruggebracht van Helmond naar Boxtel. Op zijn terugweg naar Helmond kwam de locomotief in botsing met een dienstwagen van de spoorwegen die in de tegengestelde richting reed. Het ongeluk gebeurde op Eeneind ter hoogte van Nuenen. Op de dienstwagen bevonden zich vier arbeiders en zij waren te laat vanuit Helmond vertrokken. Het was al donker en er was waarschijnlijk drank in het spel vanwege de feestelijkheden. Een arbeider, die de dienstwagen bediende, kon samen met

een andere arbeider op tijd van de wagen springen. Maar de andere twee lagen te slapen. Een ervan vond de dood, de andere raakte zwaargewond.

Van enkel- naar dubbelspoor

In de loop van 1866 konden de eerste reizigers gebruik maken van traject Eindhoven-Helmond. Maar de precieze datum van de ingebruikname is niet bekend. In 1871 reden over deze spoorlijn per dag drie personentreinen heen en terug. Dit aantal groeide in 1880 tot zes treinen per dag. Vanaf 1882 kon de dienstregeling worden uitgebreid, want in dat jaar was dubbelspoor aangelegd.

Het goederenvervoer was vanaf het begin aanzienlijk. In 1873 stond station Helmond al op de twaalfde plaats van de landelijke stationslijst qua aangevoerd

goederengewicht, nog boven Eindhoven en Leeuwarden. Waarschijnlijk was de draaibrug over het kanaal niet bestand tegen deze zware belasting. De spoorbrug uit 1865 moest al na tien jaar vervangen worden.

«

Bronnen:

- Coenen, J., 2004: Mierlo van oorsprong tot heden
- Hooff, G. van, 2013: Kunstwerken aan de knaal, 190 jaar bruggen, havens en sluizen aan de Zuid-Willemsvaart te Helmond
- Philipsen, M., 2003: De geschiedenis van het Hout in vogelvucht, in Opt Hout
- Vogels, H., 2020: Met absurde snelheid door het Brabantse land, in Helmonds Heem 47
- www.delpher.nl

De wachtkamer en restauratie tweede klasse van station Helmond in 1941. Het bevond zich in het oostelijk deel van het station. (Collectie Utrechts archief)

Begunstigers

van de **Heemkondekring Helmont**

BROECKX MAKELAARS

COENEN EN CO

FOTO LAMBERT VAN DE KERKHOF

IL BORGO HUIS MET DE LUTS

ISERO HELMOND

DE JONGH DAK EN BOUWSERVICE

KUIJPERS BUSINESS PARTNERS B.V.

LAUMÉ RECLAME-DRUKWERK

METAAL MAKELAAR RUUD GRIJPSTRA

MOSMAN AUTOSCHADE

SPOORMAKERS NOTARISSEN

NOTEN GRAFMONUMENTEN HELMOND

RABOBANK

DE RIJK VAN DE WESTERLO ADVOCATEN

SMITS + PRICK ACCOUNTANTS EN ADVISEURS

VAN NUENEN RIJWIELHANDEL

VERHAGEN & CO SCHILDERWERKEN EINDHOVEN EN HELMOND

WIJNHUIS HELMOND

Nª Sª
de
FÁTIMA